

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Over de rol van de puberteit als biologische rots in Freuds metapsychologie

Tomas Geyskens

In Freuds vroege theorie van de seksualiteit speelt niet de kindertijd maar de puberteit de doorslaggevende rol in de menselijke seksualiteit. De specifiek menselijke psychopathologie én onze culturele capaciteiten worden bepaald door de specifieke seksuele biologie van de mens. De puberteit is voor Freud hét onderscheidende kenmerk van ‘de derde chimpansee’.

Inleiding

Door de vele toevoegingen in de opeenvolgende edities van *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* werd Freuds belangrijkste werk over de seksualiteit een boek vol tegenstellingen en tegenstrijdigheden. In de eerste edities van 1905 en 1910 benadrukte Freud de tegenstelling tussen de kinderlijke en de volwassen seksualiteit. De kinderlijke seksualiteit is auto-erotisch, partieel en objectloos. De volwassen seksualiteit is daarentegen gericht op een object en staat onder het primaat van het genitale. In de edities vanaf 1915 relativeerde Freud deze tegenstelling in sterke mate. Vooral de invoering van een fallische of ‘kinderlijke genitale fase’ in de latere edities is onverzoenbaar met de tegenstelling tussen ‘volwassen’ en ‘kinderlijke’ seksualiteit waarop Freuds aanvankelijke theorie was gebouwd. Door deze introductie van de genitale fase in de kindertijd werden de krachtige antropologische claims van de eerste edities van de *Drei Abhandlungen* sterk afgezwakt. Deze bevatten namelijk de kern van een klinische antropologie, gebaseerd op het radicale onderscheid tussen kinderlijke en volwassen seksualiteit en op de continuïteit tussen normaliteit en pathologie.

In *Spraakverwarring: het primaat van de seksualiteit bij Freud, Ferenczi en Laplanche* (Van Haute & Geyskens 2002), heb ik – samen met Philippe Van Haute – gepoogd aan te tonen dat het primaat van de seksualiteit in Freuds theorie uiteindelijk moet worden teruggevoerd tot een fundamenteel primaat: het wezenlijke verschil tussen de wereld van het kind en de wereld van de volwassene. Voor Freud geldt deze onoverbrugbare kloof tussen kind en volwassene enkel in de sfeer van de seksualiteit. In dit perspectief, waarin het

Dr. T. Geyskens is filosoof en seksuoloog. Hij is lid van het Centrum voor Psychoanalyse en Wijsgerige Antropologie (KU Nijmegen/KU Leuven).

Correspondentieadres: Schapenstraat 128, 3000 Leuven.

conflict tussen het kind en de volwassene centraal staat, wordt onvermijdelijk ook het belang van de puberteit beklemtoond. De neurose, de oerfantasma's, de oerverdringing en dus ook de psychoanalytische kuur werden door Freud immers begrepen vanuit het conflict tussen kinderlijke en volwassen seksualiteit, dat in de puberteit een aanvang neemt. In dit artikel zullen we de rol van de puberteit in Freuds vroege theorie van de seksualiteit onderzoeken. Zo kunnen we inzicht krijgen in de antropologische radicaliteit van Freuds denken. De functie van de puberteit in Freuds metapsychologie wordt in dit artikel vooral onderzocht vanuit de vraag naar de rol van de seksuele biologie in Freuds theorie van de seksualiteit.

De puberteit als privilege van de mens

Freud wilde de neurotische symptomen van volwassenen begrijpen. Het bleek echter al vlug dat deze neurosen niet teruggevoerd konden worden tot specifieke oorzaken. De verleidingstheorie was nog een poging specifieke etiologieën voor de verschillende psychoneurosen te ontdekken. Freud ontdekte echter dat deze zoektocht naar specifieke etiologieën voor de neurosen hopeloos was (Geyskens 2001). Neurotici hebben dezelfde aanleg en dezelfde ervaringen als alle andere mensen en tegelijk is het zo dat uiteindelijk niemand aan een zekere mate van neurose ontsnapt: 'De neurosen hebben niet zoals bij voorbeeld de infectieziekten specifieke ziekteoorzaken. Het zou zinloos zijn hier naar ziekteverwekkers te zoeken. [Dit was nochtans de bedoeling van de verleidingstheorie geweest. T.G.] Ze zijn door vloeiende overgangen met de zogenaamde norm verbonden, en anderzijds bestaat er vrijwel geen als normaal erkende toestand waarin geen aanwijzingen van neurotische trekken aantoonbaar zouden zijn. De neurotici worden ongeveer met dezelfde aanleg geboren als andere mensen, zij hebben geen andere taken te vervullen' (Freud 1940, p. 121). De psychoneurose wordt niet zozeer veroorzaakt door een trauma of door een bepaalde constitutie als wel door de menselijke natuur als zodanig. Het behoort klaarblijkelijk tot de natuur van de mens neurotisch te kunnen worden en het in zekere mate altijd ook te zijn. Het verschil tussen neurose en normaliteit is een louter kwantitatieve kwestie (Freud 1940, p. 121). 'De neurose', zegt Freud, 'is het privilege van de mens' (Freud 1926, p. 142).

Het feit dat de neurose tegelijk met de mens ontstaat, betekent echter niet noodzakelijk dat we daarmee de kloof tussen natuur en cultuur zijn overgestoken en dat we de neurose nu moeten begrijpen als een effect van de cultuur.¹ In Freuds naturalistische visie betekent deze 'gelijkoorspronkelijkheid' van de mens en de neurose dat een *biologische determinant* de grondslag is van de neurose én van de mens. Freud zegt hierover: 'De ontwikkeling van de mens tot nu toe heeft mijns inziens geen andere verklaring van node dan die van de dieren' (Freud 1920, p. 140). De neurose en de cultuur zijn niet de aanwijzingen dat de ziel zich heeft losgemaakt van de biologische wetmatig-

heden. De psychopathologie en de culturele prestaties van de mens moeten daarentegen juist begrepen worden als gedetermineerd door een biologische basis. Freud laat er daarbij geen twijfel over bestaan wat de biologische determinant voor deze typisch menselijke fenomenen is. De cultuur én de psychopathologie zijn typisch menselijk omdat ze berusten op een eigenaardigheid in de biologie van de mens: de dubbel gefaseerde aanloop van het seksuele leven (Freud 1926, 1940). In de puberteit begint de seksuele ontwikkeling, maar ze begint voor de tweede keer. Reeds in de kindertijd waren er kiemen van seksuele impulsen en orale en anale lustervaringen. Bij de aanvang van de puberteit zijn het dan ook de herinneringssporen van deze oude, auto-erotische lustervaringen die herbezet zullen worden. Zo ontstaat er noodzakelijkerwijs een *conflict tussen de nieuwe, genitale gerichtheid op een object en de herbezette herinneringssporen van kinderlijke lustervaringen*. 'Bij de dierlijke verwanten van de mens', zo zegt Freud, 'is voor zover wij weten iets analoogs niet te vinden. De oorsprong van deze menselijke eigenschap moet men waarschijnlijk in de oergeschiedenis van de menselijke soort zoeken' (Freud 1905a, p. 167). Uit deze freudiaanse hypothese² volgt dat het ontstaan van de mens tegelijk het ontstaan van de neurose is. De biologische mogelijkheidsvoorwaarde van de neurose, de seksuele ontwikkeling in twee verschillende perioden, markeert tegelijk het antropologische onderscheid: de mens is de aap met een puberteit. Vandaar de neurose als menselijk privilege.

De oerfantasma's van de puberteit

De 'oer-' in oerfantasma's suggereert dat het hier gaat om zeer vroege, primitieve of kinderlijke fantasma's. Dit is nochtans geenszins de betekenis die Freud eraan geeft. Voor Freud verwijst 'oer-' eerder naar het universele, transindividuele karakter van de fantasma's, zoals ook in concepten als 'de oerverdringing', 'de oervader', et cetera. In het geval van de oerfantasma's benadrukt Freud in 1909 én in 1920 dat ze ontstaan in de puberteit.

Freud ontkent uiteraard niet dat kinderen fantaseren. Na de analyse van de kleine Hans is Freud overtuigd van de complexiteit en de overvloed van fantasieën in de kindertijd.³ Toch blijft hij ook na deze kindervanalyse volhouden dat de fantasma's waar het in de psychoanalyse om te doen is, pas in de puberteit tot stand komen. Nog in 1920 zegt Freud: 'Enkele van de seksuele fantasieën uit de puberteitsperiode onderscheiden zich doordat zij zeer algemeen voorkomen en in hoge mate onafhankelijk zijn van de individuele ervaring. Bijvoorbeeld de fantasieën over het bespieden van het geslachtsverkeer der ouders, over het verleid worden als kind door geliefde personen, over de castratiedreiging, de moederlijffantasieën, waarbij men zich in het moederlijk bevindt en daar zelfs gebeurtenissen meemaakt, en de zogenaamde "familieroman" waarin de adolescent reageert op het verschil tussen zijn houding tegenover zijn ouders nu en die in zijn kindertijd' (Freud 1905a, p. 159; cursivering T.G.). De oerfantasma's zijn fantasieën over de kindertijd die

geproduceerd worden in de puberteit. Deze fantasieën zijn het product van de veranderde relatie met de ouders. Dit kan verduidelijkt worden aan de hand van het verleidingsfantasma. Het is bekend dat Freud aanvankelijk dacht dat zijn neurotische patiënten als kind seksueel verleid waren en dat de herinnering aan deze verleiding in de puberteit tot neurose leidde. Freuds ontdekking dat het hierbij niet om echte herinneringen ging, maar om fantasieën, benadrukte niet alleen de rol van de fantasie, maar ook het belang van de puberteit in het ontstaan van de neurose. De seksuele herinneringen uit de kindertijd zijn eigenlijk fantasieën uit de puberteit. Het fantasma van de verleiding is een *nachträgliche* seksualisering van de band tussen de vader of de moeder en het kind. Ook het Oedipuscomplex bestaat in de kindertijd slechts uit gevoelskiemen die pas in een tweede moment worden geseksualiseerd: 'Er doen zich dan bepaalde hier niet nader te bespreken invloeden gelden, die dit rudimentaire gevoel van liefde fixeren of zodanig versterken, dat er zich nog in de kinderjaren of pas tijdens de puberteit iets uit ontwikkelt dat met een seksuele neiging op één lijn moet worden gesteld en evenals deze op de libido beslag legt' (Freud 1905c, p. 82). Toch is deze *nachträgliche* seksualisering niet zomaar een *Zurückfantasieren*. Het gaat er niet om dat de adolescent zijn actuele fantasieën voor oude herinneringen neemt. Freud meent 'dat de opgroeiende mens in deze fantasieproducten omtrent zijn vroegste jeugd de herinnering aan zijn auto-erotische activiteit tracht uit te wissen, doordat hij zijn herinneringsspooren naar het niveau van de objectliefde opheft, dus als een ware geschiedschrijver het verleden in het licht van het heden wil zien' (Freud 1909, p. 58). De auto-erotische lustervaringen van het kind worden in de puberteit niet alleen herbezeten, maar via de oerfantasma's ook vertaald naar een niveau van intersubjectiviteit dat deze kinderlijke lustervaringen aanvankelijk niet bezaten. Zo wordt bijvoorbeeld de orale, anale en genitale lust die wordt opgewekt bij de verzorging door de moeder 'verheven' tot een incestueuze verleiding. Freud wijst er tevens op dat deze *nachträgliche* seksualisering ook altijd verder gaat dan de seksualisering van expliciete lustervaringen. Volgens Freud worden ook banale herinneringen in de puberteit geseksualiseerd: 'Voorts ontwaart men dat de over zijn kindertijd fantaserende mens zijn herinneringen seksualiseert' (Freud 1909, p. 59). In het geval van de Rattenman gaat het dan om het feit dat zijn castratiefantasma uiteindelijk lijkt terug te gaan op een straf die hij van zijn vader kreeg nadat hij iemand had ... gebeten (Freud 1909). Interessanter lijkt echter de idee dat het niet zozeer banale, als wel enigmatische ervaringen zijn die in de puberteit geseksualiseerd worden. Volgens Freud is de straf voor het bijten een 'banale ervaring' maar Freuds verdere karakterisering van de vader toont aan waarom het hier toch om een passionele (Ferenczi 1949) of om een enigmatische (Laplanche 1987) ervaring gaat.⁴ De Rattenman 'herinnerde zich dat zijn vader opvliegend was geweest en in zijn drift soms niet meer wist hoever hij mocht gaan' (Freud 1909, p. 61; cursivering T.G.). Zulke enigmatische ervaringen, die

voor het kind onbegrijpelijk zijn omdat de volwassene ‘in zijn drift’ zichzelf niet begrijpt, zijn misschien bij uitstek geschikt om slachtoffer te worden van de *nachträgliche* seksualisering in de puberteit.⁵

Op zijn minst vóór 1915 speelt de puberteit een cruciale rol in Freuds theorie van de seksualiteit. De puberteit is de tijd van het typisch menselijke conflict tussen de aanspraken van de volwassen seksualiteit en de her-bezetting van kinderlijke lustervaringen, ‘nu versterkt door het somatische accent’ (Freud 1905a, p. 160). De oerfantasma’s ontstaan in de puberteit, ‘vandaar de overdaad aan verleidingen en aanrandingen in deze fantasieën, terwijl de werkelijkheid zich tot auto-erotische activiteit en stimulering daarvan door tederheden en straffen beperkt’ (Freud 1909, p. 58). Deze fantasma’s zijn de modellen voor onze dromen en symptomen (Freud 1905a).

Perversie, neurose, sublimering

In de puberteit breekt een conflict uit tussen de genitale seksualiteit, die slechts in de puberteit tot bloei komt, en de nu somatisch versterkte herbezetting van kinderlijke, auto-erotische lustervaringen. Dit conflict kan dan, ook binnen één individu,⁶ op verschillende manieren beslecht worden. In de puberteit ontluikt de genitale seksualiteit en de gerichtheid op het andere geslacht. Als dit niet altijd enigszins het geval was, zou de mensheid zich al lang hebben opgerold. Wanneer deze genitale tendens het conflict domineert en de kinderlijke tendensen grotendeels met zich zou meevoeren onder het primaat van het genitale, resulteert dit, in de logica van Freud, echter niet in een normale ontwikkeling, maar in de karikatuur van de ‘gewone man’. Zo een heerschappij van het genitale zou immers betekenen dat het seksuele leven exclusief gericht is op de heteroseksuele coïtus. De capaciteit tot culturele prestaties is dan even beperkt als het risico van pathologie, want volgens Freud zijn perversie, neurose én sublimering immers de typisch menselijke antwoorden op de onintegreerbare resten van de kinderlijke seksualiteit. Voor ik deze stelling verder toelicht, moet worden opgemerkt dat in Freuds vroege theorie van de seksualiteit sublimering geenszins als synoniem voor gezondheid beschouwd kan worden. Integendeel: ‘Het hoogste en het laagste zijn in de seksualiteit overal zeer innig met elkaar verweven’ (Freud 1905a, p. 90).

De perversie De kinderlijke, niet-genitale lustervaringen worden in de puberteit herbezet en daardoor geseksualiseerd. De kinderlijke lust aan het duimzuigen, aan wat later vies en walgelijk gevonden wordt, alsook de kinderlijke agressie en seksuele nieuwsgierigheid veranderen door deze herbezetting in de puberteit in echte ‘infantiele’ seksuele strevingen; in respectievelijk nostalgie, coprofilie, sadisme en scopofilie. Deze perverse tendensen bedreigen de totstandkoming van de genitale seksualiteit, vooral bij een constitutionele zwakte van de genitale zone. Freud zegt: ‘Deze in de puberteit vereiste bundeling [onder het genitale primaat] is in dat geval

tot mislukken gedoemd en de krachtigste van de andere seksuele componenten zal zijn activiteit als perversie doordrijven' (Freud 1905a, p. 171).

De neurose De perversie is het resultaat van een krachtenspel tussen de genitale en de herbezette kinderlijke strevingen. Beide zijn in grote mate constitutioneel bepaald. In dit krachtenspel mengt zich echter nog een derde constitutionele factor: de reactieformaties. Coprofilie, scopofilie en sadisme stuiten respectievelijk op walging, schaamte en medelijden. Met deze reactieformaties vinden we de biologische basis van Freuds opvatting dat de neurose het negatief is van de perversie. Deze reactieformaties vormen zich uiteraard al in de kindertijd, maar pas in de puberteit worden zij echt op de proef gesteld in de confrontatie met de herbezette kinderlijke strevingen. Het zijn 'constructies die de onbruikbaar bevonden perverse impulsen doeltreffend in bedwang moeten houden' (Freud 1905a, p. 172). Deze constructies kunnen vooral in de puberteit uiterst wankel én hardnekkig zijn. Freuds opvatting over de reactieformaties toont ook aan dat, wat in de zware neurosen in een extreme vorm verschijnt, tegelijk een belangrijke, seksuele bijdrage levert aan typisch menselijke deugden als seksuele schroom, orde, netheid en medemenselijkheid (Freud 1905a, p. 172).

De sublimering Freuds opmerkingen over sublimering betreffen meestal de grote culturele prestaties van kunst, religie en wetenschap. Bovendien wordt de sublimering in deze opvatting gerelateerd aan psychische gezondheid. Mijns inziens heeft dit het begrijpen van de sublimering moeilijk gemaakt. Misschien kan ik vanuit mijn 'puberale' perspectief enig licht werpen op de problematiek van de sublimering. In 1905 is er van wetenschap, kunst en religie nog geen sprake. De enige fenomenen die Freud in 1905 bespreekt en die enigszins als sublimeringen beschouwd kunnen worden, zijn de mode en de grap. Niet voor niets nemen beide fenomenen in de puberteit een belangrijk deel van onze tijd in beslag.

De herbezetting van kinderlijke lustervaringen in de puberteit zorgt ervoor dat de mond en de anus een dominante plaats opeisen in de seksualiteit. Volgens Freud, stellen ze zelfs 'de eis zelf als genitaliën beschouwd en behandeld te worden' (Freud 1905a, p. 80). Hiertegen komen de reactieformaties van walging en schaamte echter in opstand. De uiteindelijke vorm van seksualiteitsbeleving zal dan afhangen van de krachtverhouding tussen libido en reactieformatie. Er is echter een derde weg uit dit conflict. De sublimering kan door een transformatie van het seksuele doel en van het seksuele object de walging overwinnen. Freud zegt: 'Wie bijvoorbeeld vol hartstocht de lippen van een mooi meisje kust, zal haar tandenborstel misschien alleen met walging kunnen gebruiken' (Freud 1905a, p. 79; cursivering T.G.). Dankzij de schoonheid van het object kan de libido de walging overwinnen. Maar deze schoonheid van het object is zelf een product van de drifteconomie. Ze kan niet louter als een objectieve eigenschap van het

object beschouwd worden. Ten eerste is de schoonheid visueel en ten tweede is het niet de mondholte zelf die sexy gevonden wordt, maar bij voorbeeld de lippen. Ten opzichte van het ruiken aan de mondholte (het object van de walging, maar bij vele dieren nog een bron van seksuele prikkeling) heeft er zich een dubbele transformatie voltrokken. Er is een transformatie van het seksuele doel van ruiken naar kijken en er is een verschuiving van het seksuele object van de mondholte naar de lippen. Voor het anale geldt *mutatis mutandis* hetzelfde. Deze dubbele transformatie is de basis van de sublimering in eigenlijke zin. Ze leidt rechtstreeks naar de *haute couture*: 'De met de cultuur toenemende bedekking van het lichaam houdt de seksuele nieuwsgierigheid wakker, die eropuit is het seksuele object door ontbloting van de verborgen lichaamsdelen voor zichzelf te completeren, maar die in artistieke zin kan worden omgebogen ("gesublimeerd")' (Freud 1905a, p. 84). Zo overwint de libido de walging door schoonheid en kan toch enigszins tegemoetgekomen worden aan de eis van de mond en de anus 'zelf als genitaliën beschouwd en behandeld te worden' (Freud 1905a, p. 80). De overgang van de mond en de anus naar lippen en heupen als erotische lichaamsdelen is dan ook een artistieke creatie *in statu nascendi*.

Een andere manier om via de sublimering lust te beleven aan de coprofile en sadistische strevingen, zonder op de grenzen van walging en medelijden te stoten, is de grap. Ik kan hier niet ingaan op Freuds uiterst subtiel theorie van de grap en zijn relatie tot het onbewuste, maar wil slechts vermelden dat ook hier de sublimering toch de lust kan opwekken die op een andere manier niet meer terug te winnen is. Freud zegt: 'Door de verdringingsarbeid van de cultuur gaan primaire, nu echter door de censuur in ons verworpen mogelijkheden tot [coprofiel, sadistisch, scopofiel] genot verloren. Het valt de psyche van de mens echter ontzettend moeilijk om afstand van iets te doen, en zo komen wij tot de ontdekking dat de tendentieuze grap een middel vormt om die opoffering ongedaan te maken, het verlorene te herwinnen' (Freud 1905b, p. 117). Ook hier kan dit echter slechts lukken door een vergaande modificatie van de oorspronkelijke lustervaringen. De lust kan zich in het geval van de grap enkel van het praten bedienen (Freud 1905b, p. 114). Bovendien kan het obscene ook niet als zodanig worden uitgesproken. Het moet zich bedienen van 'een toespeling, dat wil zeggen: de vervanging door iets kleins, iets dat zich in een veraf gelegen samenhang bevindt en dat de toehoorder in zijn voorstelling tot een volle en rechtstreekse obsceniteit reconstrueert' (Freud 1905b, p. 115-6). De schoonheid en de grap zijn dus twee manieren om, via bepaalde veranderingen, de reactieformaties te verschalken en de libido te doen overwinnen. Zij zijn misschien ook de seksuele oorsprong van de poëzie en de beeldende kunst.

Besluit

In het bovenstaande is beschreven hoe volgens Freud de perversie, de neurose en de sublimering ten nauwste verbonden zijn met de herbezetting

van kinderlijke herinneringssporen in de puberteit. De dubbel gefaseerde aanloop van het seksuele leven is de biologische basis van de typisch menselijke psychopathologie en van zijn culturele prestaties. Deze freudiaanse visie op de mens impliceert dat de psychoneurosen en de seksuele perversies geen ontwikkelings- of persoonlijkheidsstoornissen zijn. De confrontatie met de herbezette herinneringssporen van kinderlijke lustervaringen is immers een algemeen menselijke en zelfs typisch menselijke opdracht. Nu zou men natuurlijk kunnen beweren dat de normale ontwikkeling en de specifieke opdracht van de puberteit erin bestaan deze kinderlijke resten zo restloos mogelijk te integreren in de volwassen seksualiteit. Zo zou men dan de neurose en de perversie toch als ontwikkelingsstoornissen kunnen begrijpen. Neurotici en seksuele perverten zouden dan, in tegenstelling tot de (meer) normalen, de kaap van de genitale integratie niet of onvoldoende genomen hebben. Maar dit is zeker niet de richting die Freuds theorie in *Drei Abhandlungen* uitgaat. Ten eerste is deze integratie van kinderlijke strevingen uiteindelijk onmogelijk. De coprofile en sadistische componenten kunnen niet geïntegreerd worden in de volwassen seksualiteit (Freud 1912). Bovendien staat de algemene tendens van de kinderlijke seksualiteit deze integratie in de weg. De kinderlijke lust is namelijk auto-erotisch, partieel en objectloos. Belangrijker is echter dat de integratie van de herbezette herinneringssporen ook niet wenselijk is. Zo een genitale integratie zou de mens wel dichter brengen bij de chimpansee (en de 'homo erectus'), maar niet bij wat typisch menselijk is. Onze interesse in het goede (Freud 1905a), het schone (Freud 1905a) en het heilige (Freud 1986) berust immers evenzeer als onze pathologie op de onintegreerbare resten van de kinderlijke seksualiteit. De sublimering vindt net als de neurose en de perversie haar oorsprong in de herbezette kinderlijke herinneringssporen. Zowel het hoogste als het laagste in de mens is onverenigbaar met de genitale integratie: 'De karakteranalyse van zeer begaafde, en met name van kunstzinnig aangelegde personen [zal] alle mogelijke mengverhoudingen van prestatievermogen, perversie en neurose te zien geven' (Freud 1905a, p. 172). De psychoneurosen en de seksuele perversies als ontwikkelingsstoornissen beschouwen, impliceert dan ook een grove ongevoeligheid voor het precaire karakter en de donkere oorsprong van onze ethische, esthetische en religieuze attitudes.⁷ Moraliteit, kunst en religie zijn geen ontwikkelingsstoornissen, ook al ontlene zij hun kracht aan de herbezetting van kinderlijke strevingen in de puberteit. Nochtans lijkt de latere Freud (1927) in *Die Zukunft einer Illusion* deze positivistische these soms te willen omarmen. Maar is dit positivisme niet de cultuurfilosofische tegenhanger van Freuds latere theorie van de seksualiteit, waarin een normale ontwikkeling van de seksualiteit – althans conceptueel – mogelijk wordt? (Van Haute & Geyskens 2002, hoofdstuk 2). Beide opvattingen berusten op de fantasie van een volwassene die de kinderlijke seksualiteit restloos achter zich gelaten heeft; een monsterlijke figuur van genitale integratie en totale aanpassing aan de realiteit.

Voor de Freud van 1905 zijn de seksuele processen in de puberteit de biologische basis van zijn seksuele theorie. Dit betekent niet dat Freud het belang van de kindertijd onderschat, maar wel dat de ervaringen uit de kindertijd pas in de puberteit tot neurose, perversie en sublimering leiden. Het is in deze optiek veelzeggend dat Freud in de ziektegeschiedenis van Dora (1905c) enkel naar haar kindertijd verwijst om te vermelden dat zij toen een verwoed duimzuigster was. Maar pas in de puberteit leidt dit tot de seksuele fellatiefantasie, die aan haar symptomen ten grondslag ligt.

Volgens Freud is de biologie van doorslaggevende invloed op het psychische leven van de mens. De genitale én de perverse tendensen, de reactieformaties en de sublimering zijn alle grotendeels constitutioneel bepaald. Toch behoudt Freuds theorie ook een plaats voor het toeval, en voor de therapie: 'Wie ook de verdringen en sublimeringen tot de constitutionele aanleg rekent, ze als vitale uitingen daarvan beschouwt, heeft weliswaar het recht te beweren dat de definitieve vorm van het seksuele leven bovenal het resultaat van de aangeboren constitutie is. Toch zal geen verstandig mens bestrijden dat dit samenspel van factoren ook ruimte laat voor de modifierende invloeden van accidentele ervaringen uit de kindertijd en later' (Freud 1905a, p. 173). Maar voor Freud zijn de accidentele ervaringen uit de kindertijd slechts 'modifierende invloeden'. De psychopathologie kunnen zij niet verklaren. In Freuds theorie is de psychopathologie wezenlijk verbonden met de specifieke seksuele biologie van de mens en daardoor met zijn capaciteit tot culturele prestaties.

Noten

1. Vergelijk Dennett (1996, p. 490-491): 'The Standard Social Science Model has among its precepts: Whereas animals are rigidly controlled by their biology, human behavior is determined by culture, an autonomous system of symbols and values. (...) This, of course, is wrong, wrong, wrong. But compare it with my Only Slightly Nonstandard Social Science Model: Whereas animals are rigidly controlled by their biology, human behavior is largely determined by culture, a largely autonomous system of symbols and values, growing from a biological base, but growing indefinitely away from it.'

2. In een recent artikel in *Nature* worden argumenten aangebracht om het ontstaan van de moderne mens te verklaren vanuit de vertraagde seksuele ontwikkeling die specifiek is voor de moderne mens en hem onderscheidt

van de andere apen en van de homo erectus (Dean e.a. 2001).

3. Aanvankelijk, in de eerste edities van de *Traumdeutung*, beschouwde hij de fantasieën en dromen van kinderen nochtans als psychoanalytisch irrelevant: 'De dromen van kleine kinderen zijn simpele wensvervullingen en in tegenstelling tot de dromen van volwassenen helemaal niet interessant' (Freud 1900, p. 176).

4. Zie Van Haute & Geyskens (2002), hoofdstuk 3 en 4.

5. Voor een spectaculairder voorbeeld, zie Bataille (1987, p. 60-61).

6. Zie Freuds beschrijving van genieën als 'mengverhoudingen van prestatievermogen, perversie en neurose' (Freud 1905a, p. 172).

7. Deze band tussen de infantiele seksualiteit en de sublimatie is door Joyce McDougall (1996, p. 79-96) klinisch aangetoond.

Literatuur

- Bataille, G. (1987). *Het oog* (vert. Paul Claes). Leuven: Kritak.
- Dean, C., Leakey, M.G., Reid, D., Schrenk, F., Schwartz, G.T., Stringer, C. & Walker, A. (2001). Growth processes in teeth distinguish modern humans from 'Homo erectus' and earlier hominins. *Nature*, 414, 628-631.
- Dennett, D. (1996). *Darwin's Dangerous Idea*. Londen: Penguin.
- Ferenczi, S. (1949). Confusion of tongues between adult and child. *International Journal of Psycho-Analysis*, 30, 225-230.
- Freud, S. (1900). De Droomduiding. *Sigmund Freud, Nederlandse Editie: Psychoanalytische Duiding* 1, 2. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1905a). Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit. *Sigmund Freud, Nederlandse Editie: Klinische Beschouwingen* 1 (p. 47-177). Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1905b). De grap en haar relatie met het onbewuste. *Sigmund Freud, Nederlandse Editie: Psychoanalytische Duiding* 5 (p. 9-264). Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1905c). Fragment van de analyse van een geval van hysterie [Dora]. *Sigmund Freud, Nederlandse Editie: Ziektegeschiedenissen* 2 (p. 18-157). Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1909). Opmerkingen over een geval van dwangneurose [De Rattenman]. *Sigmund Freud, Nederlandse Editie: Ziektegeschiedenissen* 5. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1912). Bijdrage tot de psychologie van het liefdeleven II: Over de meest verbreide verlaging van het liefdeleven. *Sigmund Freud Nederlandse Editie: Klinische Beschouwingen* 2 (p. 181-198). Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1920). Aan gene zijde van het lust-principe. *Sigmund Freud Nederlandse Editie: Psychoanalytische Theorie* 1 (p. 93-163). Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1926). Remming, Symptoom en Angst. *Sigmund Freud Nederlandse Editie: Psychoanalytische theorie* 3 (p. 123-232). Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1927). De toekomst van een illusie. *Sigmund Freud Nederlandse Editie: Cultuur en Religie* 5 (p. 95-160). Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1940). Hoofddlijnen van de psychoanalyse. *Sigmund Freud Nederlandse Editie: Inleiding tot de Psychoanalyse* 4 (p. 67-150). Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1986). *Briefe an Wilhelm Fliess*. Frankfurt: Fischer.
- Geyskens, T. (2001). Freud's Letters to Fliess: from seduction to sexual biology, from psychopathology to a clinical anthropology. *International Journal of Psycho-Analysis* 82 (5), 861-876.
- Laplanche, J. (1987). *Nouveaux fondements pour la psychanalyse*. Parijs: Quadrige.
- McDougall, J. (1996). *Éros aux milles et un visages*. Parijs: Gallimard.
- Van Haute, Ph. & Geyskens, T. (2002). *Spraakverwarring. Het primaat van de seksualiteit bij Freud, Ferenczi en Laplanche*. Amsterdam: SUN.

Summary

Psychopathologies and cultural capacities, in that they are specifically human, are determined by the two-phased onset of human sexuality, which emphasizes the importance of puberty for understanding neurosis, perversion and sublimation. This emphasis on puberty also elucidates the mechanism of 'afterwardsness' in the constitution of sexual phantasy. In puberty, the autoerotic pleasures of the child are recathexed and sexualised, and this produces the 'infantile' perverse tendencies in adult sexuality and psychopathology.

Manuscript ontvangen: 7 januari 2002

Definitieve versie: 3 oktober 2002